

EL PLA DE GIRONA EN ÈPOCA TARDO-ANTIGA

XAVIER ALBERCH
JOSEP BURCH

INTRODUCCIÓ

A finals de l'any 1987 es localitzaren dues vil·les romanes en el límit occidental del pla de Girona. Una d'elles, la de Montfullà, ha estat parcialment excavada (Nieto et al., 1989, pàg. 93-102) i l'altra, la de Vilablareix, només ha estat prospectada superficialment (Alberch i Burch, 1989, pàg. 87-92). Un dels trets més destacables d'ambdós jaciments és la relació topogràfica amb les esglésies de Sant Pere de Montfullà (fig. 1) i Sant Menna de Vilablareix, respectivament (fig. 2). Efectivament, la primera de les dues esglésies es superposa estratigràficament a la vil·la i la segona, com a mínim, es troba situada al seu costat (Alberch i Burch, 1989, pàg. 87; Casas et al., 1995, pàg. 53). No obstant, la manca d'excavacions en extensió ha impedit establir una seqüència clara entre les vil·les romanes i les dues esglésies de construcció relativament moderna, amb la qual cosa tenim un buit, entre els dos elements, de diversos segles.

L'ESGLÉSIA DE SANT CUGAT DE SALT

Aquesta construcció està situada en el barri vell de Salt i és de construcció força moderna (fig. 3). No obstant, la realització d'obres a l'interior d'aquesta església comportà l'aixecament del paviment i la possibilitat de documentar, en el nivell més superficial, un conjunt d'estructures arquitectòniques (fig. 4):

UE 1) Mur d'uns 85 cm. d'amplada que pren la direcció est-oest.

S'endevina un arrebossat de calç a la cara sud. Aquest estuc és de color blanc, ornamentat amb franges horitzontals de color negre d'1 cm. de gruix.

UE 2) En direcció est-oest es localitzà un segon mur, també de 85 cm. d'amplada. Per la cara nord presentava un arrebossat de color blanc d'idèntiques característiques a l'anterior. Per sobre del mur hi havia un seguit de forats de pal, alguns dels quals encara mantenien restes de fusta (segurament pertanyents a una bastida d'època recent)

UE 3) Mur perpendicular al mur núm. 1 Fou construït amb còdols de riu i cronològicament, sembla posterior als murs anteriorment descrits.

UE 4) Juntament amb la UE 3 formen part de la mateixa estructura. Es sobreposa al mur núm. 2.

UE 5) Mur d'amplada similar a les estructures 1 i 2, però en direcció nord-sud. Paral·lel als murs 3 i 4.

UE 6) És la continuació cap a l'est del mur núm 5 i presenta la mateixa direcció que el mur 1. També està arrebossat per un estuc de color blanc amb franges horitzontals de color negre. A l'extrem nor-est forma una cantonada que gira en direcció sud.

UE 7) Mur que segueix el mateix eix que el núm 2 presenta una cantonada a l'extrem nord. També estava estucat.

UE 8) Mur d'idèntica amplada als murs 2 i 6. A l'extrem sud-est forma una cantonada, la perllongació del qual lliga amb els murs 6 cap el nord i amb el mur 7 vers l'oest.

Un cop registrada la distribució espacial d'aquestes estructures sembla que es pot identificar un espai longitudinal, en direcció est-oest, que quedaria enmarcat pels murs 1 i 2. Aquests murs apareixerien en les seves respectives cares internes, decorades per un estuc blanc, ornamentat per franges horitzontals de color negre. Els murs 5 i 7 juntament amb els murs 3 i 4 constitueixen un espai quadrat amb la perllongació de dos eixos. Un en direcció est-oest, ja descrit, i l'altre, en direcció nord-sud, que aniria perpendicular a l'eix longitudinal d'aquesta construcció. Seguint aquest i en direcció est identifiquem un espai tancat pels murs 6,7 i 8.

En conclusió, aquesta construcció sembla correspondre a una església de planta de creu llatina, d'una sola nau en sentit est-oest i una altra de perpendicular a aquesta (creuer) en direcció nord-sud. A l'extrem E es trobaria un absis carrat de planta força irregular. És impossible establir una cronologia fiable pel conjunt de l'edifici però sí que es poden apuntar, a partir de les relacions estructurals, diverses fases constructives. En aquest

sentit, podríem distingir dues fases. Una primera formada per una sola nau d'uns 4 m. d'amplada per uns 11 m. de llargada amb límits imprecisos als dos extrems. I una segona fase que suposaria la construcció de l'absis i el creuer a l'extrem oriental del temple.

EL PLA DE GIRONA EN ÈPOCA TARDO-ANTIGA

La localització d'aquesta església, extrapol·lant-la en l'espai, permet pensar que algunes de les actuals esglésies del pla de Girona, com la de Vilablareix i la de Montfullà, s'assenten damunt d'esglésies anteriors. Malgrat això, l'arqueologia no aporta, ara per ara, cap dada respecte del moment de construcció i ús d'aquestes esglésies. No obstant, es força conegut un document de l'any 882, a partir del qual el bisbe Teuter feia dotació dels delmes i ofrenes de diverses esglésies del pla a la Seu de Girona entre les quals s'esmenten la de Vilablareix "*sancti Menne. basilica in villa ablares*", la de Montfullà "*basilicam sancti petri in montem foilani*" i la de Salt, "*basilicam sancti Cucuphatis in salto*". Així doncs, l'espai temporal que hi havia entre el final de les vil·les romanes (que segons les dades relatives a la de Vilablareix situaríem en el s. V dC.) i les diverses esglésies parroquials s'escurça notablement i permet apuntar la possibilitat d'una certa continuïtat entre ambdós tipus d'establiment. Aquesta continuïtat, però, plantejaria altres interrogants. Sobretot, de com s'hauria produït la transformació de les vil·les en època tardo-antiga i, en segon lloc, quan i com s'hauria introduït el culte cristià en aquests indrets.

La transformació del camp en època tardo-antiga i la introducció de cultes cristians és un tema molt mal conegut, tant des del punt de vista documental com arqueològic. Malgrat això, la suma d'un conjunt de dades, en principi esparses, permet entreveure aquests complexos fenòmens. Segons alguns autors (Nolla i Amic, 1990, pàg. 56-57) la introducció del cristianisme s'hauria produït dins el marc urbà i, específicament, entre les seves classes més poderoses i adinerades. Per tant, és molt possible que fos a partir d'aquestes classes, amb importants interessos i inversions en el camp, que s'introduí la religió cristiana en l'àmbit rural (Casas et al. 1995, pàg. 138). Algunes de les vil·les on residien els membres d'aquesta classe social incloïen espais de culte específics, com oratoris o martiris, tal i com assenyala C. Godoy (1995) per a la vil·la *Fortunatus* de Fraga. Una bona

manera de realitzar la introducció dels cristianisme devia ser a través del culte als sants martirs, fàcil d'ensenyar i entendre, com el de Sant Menna. No obstant, l'adopció d'un culte o un altre se'ns escapa, potser perquè de fet depèn de causes molt fortuïtes, individuals i concretes. Per exemple, el culte a Sant Menna, ben constatat en alguns indrets del Mediterrani, només es documentat a Catalunya a Sentmenat i a Vilablareix, a més a més de dues *ampullae* de difícil contextualització i, fins i tot, localització (Palol, 1992, pàg. 91-95). El cas més ben conegut és el de Sentmenat perquè ha estat objecte de recents excavacions que han permès documentar una església dedicada al sant de la segona meitat del s. V (Roig et al., 1995) i que, cronològicament, es podria relacionar amb el moment (final s. V i primers anys del s. VI), de l'aixecament de les grans construccions en el seu santuari d'Abu Mina (Carrié, 1993, pàg. 596). No obstant, C. Godoy enumera un conjunt de disposicions conciliars que tendeixen a restringir el funcionament d'aquests àmbits (Per exemple, el cànon 21 del concili d'Agde del 506 estableix que els oratoris privats només podran ser utilitzats per a la realització de misses ordinàries però no per a les solemnes; o el cànon 25 del concili d'Epaone celebrat el 517 que poscriu l'exposició de relíquies en els oratoris de les vil·les a excepció d'aquelles que estiguessin unides a parròquies). Finalment, segons aquesta autora, aquestes oratoris privats s'haurien transformat en parròquies a mitjan s. VI.

Seguint aquest esquema, el culte cristià s'introduí al camp (almenys en aquesta àrea suburbana) a partir d'algunes grans vil·les, com la de Vilablareix o la de Montfullà, les quals, possiblement, van gaudir d'espais específics per aquest tipus de culte. Ni pels paral·lels coneguts (com el de la vil·la *Fortunatus*) ni per les evidències més antigues de culte cristià a les terres de Girona, aquest moment no es pot remuntar més enllà del s. IV dC. Aquesta situació s'acaba quan, com a conseqüència de profunds canvis no només locals sinó també de caire general, s'obre una nova etapa. Aquesta nova etapa ha d'estar marcada, en primer lloc, per la desintegració física de les grans vil·les suburbanes, tipus Vilablareix o Montfullà, i, en segon lloc, per la substitució-superposició, en el mateix indret per elements o edificis més o menys modestos, com les sitges de Montfullà (Nieto et al, 1989, pàg. 95-96) i, sobretot, per la construcció d'esglésies, potser com la de Sant Cugat de Salt.

Malauradament, és molt difícil determinar el moment precís en el qual s'operen aquests canvis. Pel que fa a la desaparició de les vil·les roma-

nes hi ha una gran diversitat de dates i també d'interpretacions possibles. Alguns elements cronològics apunten, com per exemple les ceràmiques més tardanes de Vilablareix, a principi del segle V dC., però també n'hi ha d'altres, com la del Pla de l'Horta de Sarrià que arriben fins als darrers anys del s. V o primers anys del VI (Nolla i Amich, 1991, pàg. 61).

Pel que fa als elements que es construeixen al damunt de les vil·les si bé demostren la continuïtat en el poblament no permeten identificar característiques poblacionals, ni funcionals. En tot cas, la migradesa d'aquestes construccions no fa més que subratllar el protagonisme criexent de les esglésies que es comencen a construir en el camp i que han sorgit a partir dels oratoris privats de les vil·les. En conseqüència, algunes vil·les s'haurien transformat, abandonat les luxoses estances baix imperials, donant pas a un o varis edificis de treball, els quals s'haurien situat al voltant d'esglésies, les quals "presidirien" aquests nous assentaments. Malgrat, però, ocupar un lloc destacat les esglésies s'engloben territorialment dins un espai físic que la documentació encara anomena vil·la en el s. IX: "*sanc-ti Menne. basilica in villa ablares*" o "*in territorio gerundense in villa qui dicitur saltu*". Per tant, aquest terme "villa" podria designar un territori equivalent al *fundus* de les antigues *vil·lae*, amb la qual cosa quedaria perfectament lligada l'evolució d'aquestes amb les futures parròquies.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, X. i BURCH, J., "Elements pel coneixement de la vil·la romana de Vilablareix". *Cypsela*, VII. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona, 1989, p. 87-92
- CARRIÉ, JM. "L'Eggitto". *Storia di Roma. L'età tardoantica, II. I Luoghi e le culture*. Ed. Einaudi, Torino, 1993. p. 573-602.
- CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, JM. I TREMOLEDA, J. *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*. Centre d'Investigacions arqueològiques de Girona. Sèrie Monogràfica, 15. Girona, 1995.
- GODOY, C. *Arqueologia y Liturgia. Iglesias Hispánicas (Siglos IV al VIII)*. Universitat de Barcelona, 1995.

- NIETO,F.X., MERINO,J. I PUIG,AM. "La vil·la romana de Montfullà. Resultats de la primera campanya d'excavacions". *Cypsela*, VII. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona, 1989, p. 93-102.
- NOLLA,JM., AMICH,N. i CASTANYER,P. "El baix-imperi. La consolidació de la ciutat". *Història de Girona*, 2. ADAC, Girona, 1990, p.53-58.
- PALOL, P. DE "Una ampulla del Santuari de Sant Menes, d'Egipte, a les col·leccions emporitanes del Museu de Girona" *Miscel·lània arqueològica a Josep M. Recasens*. Tarragona, 1992, p. 91-95
- ROIG,J. I ALTRES. *L'església vella de Sant Menna. Sentmenat del segle V a XX. 1500 anys d'evolució històrica*, Sentmenat, 1995.

Fig. 1. Església de Montfullà.

Fig. 2. Església de Vilablareix.

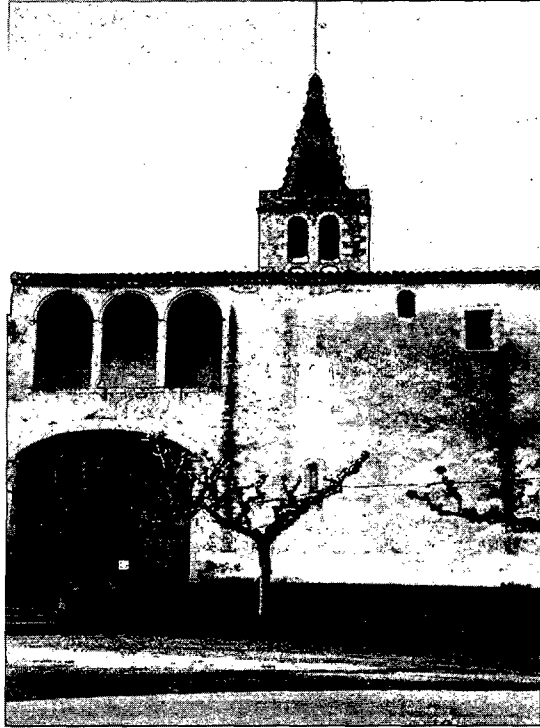

Fig. 3. Església de Salt.

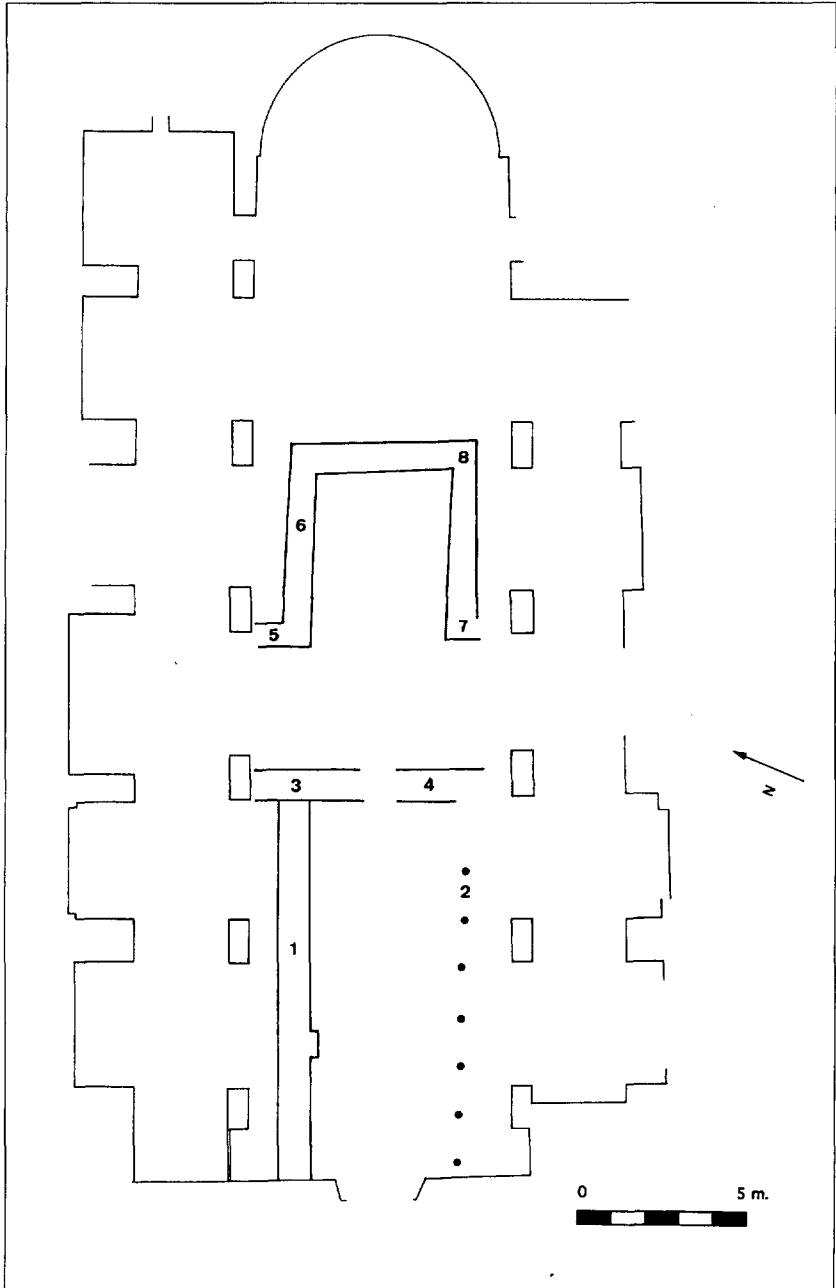

Fig.4. Església parroquial de Salt, amb traç gruixut l'església més antiga.